

LITERATURA CARCERALĂ DIN EXIL

Oana Safta*

Memorialisticii i-a fost adesea contestat caracterul literar, fiind plasată la granița dintre literatura de ficțiune și cea practică, de cunoaștere (istorii, manuale, atlase). Mai mult decât jurnalul și autobiografia (mai legate de intimism, de structura profundă a eului), memorialul a fost catalogat drept o specie hibridă, aflată la confluența dintre literatură și istorie. Punându-se la îndoială latura literară a memoriilor, se omite adesea faptul că scriitura intimă are o poetică proprie, caracteristică ficțiunii care există în orice narațiune la persoana I. Istoria ocupă un loc semnificativ în discursul memorialistului, dar acesta nu se mărginește la a juca un simplu rol de cronicar, ci operează asupra evenimentelor asumându-și perspectiva ce va răzbate din scrierea sa. Povestirea acționează asupra istoriei reale, care primește o nouă existență într-o nouă dimensiune, cea a discursului ficțional. Intrarea faptelor în narațiune recheamă o selecție și o ordonare care implică o stilizare, evenimentele sunt transmise printr-un discurs care trebuie să se supună normelor literare, unor rigori compoziționale și tematice. Prin actul scriptic, lumea reală pătrunde într-o poveste ale cărei norme de existență sunt cele proprii literaturii. Unul dintre exegeții care au manifestat o constantă preocupare pentru genurile biograficului, Philippe Lejeune considera că literatura este surprinzătoare prin capacitatea de a pune mereu alte probleme lectorilor și de a veni în întâmpinarea orizontului lor de așteptare, fie chiar prin a-l debusola. Pentru acesta, cazul memorialisticii nu ar fi nici pe departe rezolvat prin ierarhizări rigide. Plecând de la credința că „les genres littéraires ne sont pas des êtres en soi”, Lejeune considera că sistemul genurilor, ca și celelalte instituții sociale, este guvernat de o forță de inerție (care tinde să asigure o continuitate, facilitând comunicarea) și de o forță de schimbare, căci o literatură trăiește atâta timp cât transformă orizontul de așteptare al lectorilor. Astfel s-ar explica fluctuațiile frontierelor literaturii și faptul că speciile precum memoriile sau autobiografia au avut un statut exterior literaturii înainte de a se integra mai mult sau mai puțin. Se poate întâmpla ca operele să-și schimbe genul traversând de-a lungul istoriei sisteme de așteptare diferite. Nașterea și permanența unui gen literar reprezintă o iluzie, iar tendința de a clasa conduce la o inerție pe care mulți o consideră necesară pentru continuitate în domeniul literar, în sensul de posibilitate a studiului evoluției literaturii ca sistem. Lejeune întrevide riscul de a fi orbi la evoluția istorică a literaturii. Nu trebuie să fim prizonierii canonului, să ne mărginim la un model, la

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București

un arhetip; pentru el, memoriile nu fac parte dintr-un corpus fix și închis, ci reprezintă un gen literar viu și contemporan¹.

O mare diversitate există chiar și între aceste opere – mărturie, deși toate au în comun raportarea discursului la un centru pe care îl constituie persoana celui care se confesează. Diversitatea este întreținută de granițele mobile dintre diversele categorii memorialistice; de multe ori, clasificările se dovedesc inoperante, bornele fiind instabile. Astfel, pentru a reda caracteristicile diverselor scrieri care vin în contact cu zona biograficului sunt necesare intuiția și o afinitate care să se opună dificultății de a le compartimenta, cauzată de numeroasele contaminări dintre speciile aparținând genului. Totodată, operele încadrabile domeniului pot fi analizate la nivel general, prin prisma unor categorii literare și etice (sinceritate, autenticitate, verosimilitate). Raportul autor–narator–personaj, situarea eului în spațiu și timp, relația acestuia cu istoria, valorile și intențiile literare sunt, la rândul lor, aspecte esențiale în încercarea de a surprinde specificul acestora. Atâta timp cât în toate speciile aparținând literaturii de tip confesiv factorul subiectiv este prioritar, diferențele sunt dificil de precizat. Fiind scrieri centrate asupra existenței celui care se destăinuie, o diferență privește raportul acestuia cu lumea, raportul individ – istorie. Autorul de memorii se comportă ca un martor dublu: al existenței sale și al epocii sale, fără de care traseul personal nu ar avea consistență, iar memorialul cunoaște o dublă stăpânire, a literaturii și a istoriei. Diferența față de autobiografie este notabilă, căci aceasta se poate identifica cu o confesiune, în timp ce memoriile se îndepărtează de cel care narează, depășesc aria personală. Dacă în autobiografie esențial este pactul autorului cu sine, în memorii pactul cu istoria este semnificativ, căci lumea prin care naratorul trece nu este un simplu cadru al acțiunii, ci are prioritate în receptarea justă a scrierii. Este evident faptul că perspectiva și aria de cuprindere a memoriilor este mult mai amplă și depășește sfera personală a autorului. Tema principală a memorialisticii este lumea sub incidența istoriei, nu a subiectivității.

„Încărcătura umană” este – după părerea lui Constantin Ciopraga – cea care „transformă documentele sau fidelitatea documentară într-o atitudine memorialistică, trece faptele din stadiul informației în cel al conștiinței”². În lipsa unei finalități artistice, a unei clare intenții literare, memorialistica se îndepărtează de literatură și se apropie de istorie, intenționalitatea istoriografică fiind în acest caz evidentă. În plus, în opoziție cu toate celelalte forme ale literaturii confesive, memoriile pot fi considerate texte referențiale (ca discursul științific sau istoric); ele pretind a aduce o informație asupra unei realități exterioare textului și acest fapt ar implica posibilitatea de a fi supuse la o probă de verificare. În aceeași măsură însă, subiectivismul și lipsa de rigoare despart memoriile de disciplina istoriei, căci memorialul accentuează particularul, în timp ce istoria reține generalul, iar în ceea ce privește verosimilitatea trebuie precizat faptul că într-o operă literară adevărul narațiunii are întâietate în fața adevărului istoriei. De aceea, pentru a putea vorbi

¹ Philippe Lejeune, *Autobiographie et histoire littéraire*, în *Le pacte autobiographique*, p. 311–341.

² Constantin Ciopraga în *Memorialistica Revoluției de la 1848 în Transilvania*, p. 5.

despre memoriile din epoca contemporană trebuie privită și înțeleasă evoluția istorică a genului, trecerea de la istoriografie la memorialistică.

Dezvoltarea speciilor biografice în literatura română se află în raport direct cu evenimentele istorice. Dacă în memoriile primilor cronicari, informațiile de ordin istoric aveau o pondere semnificativă, cu timpul, subiectul narator nu se mai mulțumește cu planul secund, coboară treptat în profunzimile ființei sale și se autoanalizează. Din secolul al XIX-lea genul cunoaște o dezvoltare spectaculoasă. Perioada este împărțită de Mihai Zamfir în patru etape esențiale: memorialistica naivă (perioada pașoptismului), paranteza exilului, memorialistica matură a perioadei postpașoptiste, apogeul memoriei (în epoca Junimii)³. Odată cu schimbarea concepției despre personalitate, când individul devine conștient de caracterul unic al ființei sale apare jurnalul intim, rezultat prin excelență al subiectivității. Diaristul se îndepărtează de explorarea și descrierea lumii pentru a se explora pe sine și învață acest lucru pe măsură ce depășește anumite impedimente sociale și morale. În strânsă legătură cu intimismul, jurnalul nu este profund preocupat de așteptările publicului – receptor, dar nici nu face abstracție totală de acestea, căci diaristul îl are adesea sub ochi pe un posibil cititor. Drept consecință, o oarecare reținere pentru destăinuire, o pudoare spulberate abia de marile jurnale ale perioadei interbelice. „Generația trăiristă” este cea care, prin afirmarea dorinței de a trăi periculos și sincer, prin supraestimarea experienței și convertirea ei în act scriptic, acordă prioritate jurnalului intim, văzut ca o emblemă a autenticității. Actul scrierii și actul trăirii sunt esențiale pentru generația lui Mircea Eliade, Camil Petrescu, George Călinescu, Tudor Vianu, Eugen Ionescu, fapt care reiese și din preocupările pe care toți aceștia le manifestă vizavi de elementele teoretice ce însoțesc practica însemnărilor zilnice. Anii '30 ai secolului XX sunt hotărâtori pentru soarta jurnalului intim, acum apărând și primele justificări teoretice.

După al Doilea Război Mondial, importanța contextului social și politic este covârșitoare pentru literatură, cenzura determinând întreruperea cursului normal al acesteia. Scrierile de sertar (jurnale, memorii, autobiografii) care apar în Europa de Est după 1990 sunt mărturii despre om și tragediile sale, despre suferința celor care au trecut prin universul carceral. Cărțile despre infernul concentraționar comunist pot fi clasificate în funcție de gradul de transfigurare pe care opera literară îl impune realității. Amintirile despre detenție sunt crude, cu un grad sporit de verosimilitate față de parabolele sau antiutopiile privitoare la aceeași epocă. Acestea nu au ca scop prioritar să-i provoace cititorului o stare de catharsis; prin lectura pe care o întreprinde, el își manifestă în primul rând dorința de a cunoaște (o istorie a unei epoci și o istorie a unor oameni). În momentul în care semnează pactul cu autorul, cititorul știe că acest tip de scrieri necesită o abordare specială, o lectură care să le permită să-și manifeste caracterul lor specific, care se vrea, înainte de toate, unul documentar. Valoarea lor rezidă în puterea de a reda într-o

³ M. Zamfir, *Din secolul romantic*, în *Literatura memorialistică*, prefața de Ion Manolescu.

manieră cât mai verosimilă întâmplările narate. Trebuie precizat însă că obiectivitatea absolută nu poate fi o caracteristică decât pentru documentele epocii, amintirile de detenție – care năzuiesc la o reflectare cât mai sinceră a realității – intră în sectorul literar datorită unor factori esențiali: implicarea naratorului-martor-subiect, construcția sufletească a acestuia și puterea de a se detașa prin iertare, redactarea ulterioară momentului trăirii, subiectivitatea memoriei... Atâta timp cât memoriile și jurnalele postdetenție reprezintă o selecție subiectivă a amintirilor și nu o ordonare rigidă a unor documente, aspectul literar este incontestabil. Experiența detenției nu poate fi re trăită prin scris, amintirea este distorsionată, astfel încât sub ochii cititorului ajunge o reconstrucție a celor trăite, iar reactualizarea într-o operă care, prin transfigurare, face dintr-o experiență limită un fapt nemuritor, îi conferă valoare estetică. Numai după prăbușirea comunismului a fost posibilă apariția acestui tip de literatură carcerală, în care experiența tragică a detenției este analizată în toate detaliile ei, și nu doar sugerată (prin elemente care nu puteau trece de anumite bariere), cum se întâmpla în „romanul obsedantului deceniu”. Viața în închisorile comuniste este o existență la limită (la limita putinței umane de a îndura), iar intensitatea prin care aceste opere antitotalitare transmit această trăire stă mărturie a dorinței unei relatări cât mai veridice.

După cum am subliniat, în memorii istoria are un rol esențial în trasarea cronologiei destinului individual. În momentul în care citește memoriile, lectorul – destinatar, având anumite cunoștințe despre cadrul istoric, devine un cunoscător al vieții celui ce se confesează și al epocii pe care narațiunea acestuia o înglobează și de care e înglobată, epocă la care nu are acces decât printr-o bună cunoaștere a istoriei și – nu în ultimul rând – a persoanei care a devenit victima acesteia. De aceea, o deschidere către lumea care-l poartă pe narator este necesară și implicit o cunoaștere a „eului superficial”. Autorul, departe de a lăsa în urmă doar scriitura, este mai viu ca oricând prin confesiunea sa. Jurnalele intime și memoriile reprezintă cazuri speciale în cadrul speciilor literare; fiind opere legate într-o bună măsură de existența autorului, implicația fragmentelor autobiografice este necesară pentru interpretare. Analizarea naturii existenței care determină actul estetic este uneori indispensabilă. Opera literară are o autonomie proprie și, chiar dacă îi respectăm prioritatea în analiză, nu putem ignora faptul că, în discursul literar al memorialisticii pe care o avem în vedere, există numeroase elemente care se raportează la universul exterior al operelor. De aceea, o separație netă între omul care scrie și omul care trăiește nu este indicată, căci personalitatea creatoare preia multe din datele personalității umane care se află în spatele actului de creație, iar funcția autor nu afectează toate discursurile în manieră identică.

O categorie aparte în peisajul memorialisticii românești este cea a foștilor deținuți care pun pe hârtie experiența carcerală după ce emigrează, mărturiile lor reușind să apară devreme în țările vestice și să atragă atenția asupra regimului dictatorial din țară. Românii care aleg calea exilului o fac în momente și din rațiuni diferite; unii întrevăd pericolul noii dictaturi și pleacă înainte de 23 August, alții profită de misiunile diplomatice sau de studiile pe care le efectuează pentru a putea

să-și exercite profesia în libertate. Pe măsură ce condițiile de trecere a granițelor se înăspresc, traversarea ilegală a frontierei se face chiar cu prețul vieții.

Începând cu 1944, în România au loc mai multe valuri de arestări. Un prim lot de deținuți îl reprezintă cei închiși imediat după întoarcerea armelor, când teroarea se instaurează. Un moment de ușoară relaxare o reprezintă moartea lui Stalin, pentru ca, odată cu Primăvara de la Praga și retragerea în 1958 a trupelor sovietice de pe teritoriul românesc, autoritățile să strângă șurubul și să efectueze noi arestări. Există condamnați care petrec în închisoare întreg intervalul 1944–1964, ieșind odată cu eliberarea tuturor deținuților politici, sau care suferă încarcerări succesive.

Cei care ajung în Occident după eliberare reușesc să fugă cu mari sacrificii, ferindu-se să-și ia rămas bun chiar și de la cei apropiați, sau sunt răscumpărați de diverse organizații. Pentru mulți dintre transfugi, exilul este singura soluție de supraviețuire atunci când se văd marginalizați din cauza statutului de fost pușcăriaș, aruncați pe treapta de jos a societății. După eliberare, posibilitățile de integrare sunt reduse, oameni cu o bună pregătire nu-și mai pot exercita profesia și sunt obligați să accepte slujbe ce nu asigură decât un trai la marginea subzistenței. Constrângerile merg de la izolarea de prietenii anteriori, care se tem de asocierea cu indezirabilii social, până la interzicerea desfășurării activității profesionale. În exil, pe lângă cei care se acomodează și sunt repede asimilați, se află cei care poartă o continuă luptă cu stările de fapt lăsate în țară. Dincolo de mărturiile suferințelor, aceștia se alătură mișcărilor de rezistență duse de mediile culturale sau atrag atenția prin intermediul presei.

Richard Wurmbrand petrece paisprezece ani în detenție, fiind eliberat în 1964, ca majoritatea loturilor de deținuți politici și religioși, în momentul unei relaxări a regimului, care-și schimbase atitudinea față de vestul Europei. După eliberare, va predica în continuare cu mari dificultăți, dar când își pierde acest drept, fiind din nou pândit și încorsetat, hotărăște să emigreze. Ajunge în Norvegia, după ce anumite organizații creștine din Occident plătesc 10 000 de dolari pentru a-l răscumpăra. Presiunile nu încetează nici în momentul eliberării pașaportului, pastorul fiind amenințat cu moartea în cazul în care s-ar îndepărta de cărțile religioase și ar vorbi împotriva regimului comunist.

Deși nu-i condamnă pe torționarii săi, Wurmbrand consemnează suferințele îndurate, animat fiind de dorința „ca din cunoașterea lor să se tragă învățăminte, ca asemenea catastrofe să nu se mai întâmple în viitor”⁴, cauză care se adresează destinatarului. Lectorul este prin urmare tot timpul prezent în conștiința scriitorului, este receptorul unui mesaj a cărui funcție literară nu lipsește, deși nu reprezintă o prioritate în ochii autorului, care mărturisește a încerca o oarecare reținere atunci când hotărăște să-și scrie memoriile de închisoare, o jenă pe care o resimte față de confesiune: „Mi-a displicut întotdeauna ideea că un om care a fost închis pe nedrept trebuie să scrie sau să vorbească în public despre suferințele sale”⁵. Cu toate acestea, motivul care-l va determina să publice „Cu Dumnezeu în subterană”

⁴ Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană*, București, Casa Școalelor, 1994, p. 11.

⁵ *Ibidem*, p. 7.

va fi mult mai puternic, pastorul resimțind datoria de a-i face cunoscuți pe cei care în temniță, „în timpul celor mai grele pătămări au atins culmi de dragoste și frumusețe spirituală”⁶.

Wurmbrand își începe confesiunea prin relatarea experienței decisive pentru destinul său, aceea a descoperirii *Bibliei* și, prin mijlocirea acesteia, a credinței. Pentru el, acest moment marchează o separație netă de existența anterioară, perioadă de mulți ani de desfrâu, care nu ar fi lăsat în urmă decât o mare nefericire spirituală. Cu dorința de a găsi rațiunea de a „ființa în univers”, într-un moment de răscruce (bolnav de tuberculoză) și într-un loc retras, care invită la pace interioară, găsește credința care răzbate din profunzimile ființei sale, în mod paradoxal, prin negare. Deși contestă existența Domnului, calea credinței fiind pentru el „calea crucii”, care nu ar provoca decât suferință, citește din ce în ce mai pasionat *Biblia*, reflectând la existența sa anterioară: „Am citit mai departe și iarăși mi s-au umplut ochii de lacrimi. Nu mă puteam abține să nu compar viața lui Iisus cu a mea. Viziunea Lui era atât de curată, a mea atât de impură; firea Lui atât de altruistă, a mea atât de lacomă; inima Lui atât de plină de iubire, a mea plină de ranchiună. Vechile mele certitudini începeau să se năruie în fața înțelepciunii și bunătății Sale”⁷. Episodul este marcat printr-o comparație, bolnavul amintindu-și o parabolă extrem de grăitoare: „Eram asemenea personajului din vechea poveste chineză care, istovit de prea mult mers sub soarele arzător, a venit să se odihnească la umbra unui stejar bătrân. «Ce noroc am avut să te gășesc», a zis el. Dar stejarul a răspuns: «Nu de noroc e vorba. Te aștept de patru sute de ani». Iisus mă aștepta de-o viață. Acum, ne întâlnisem”⁸. Punând în evidență importanța acestor „expériences maîtresses”, care marchează întreg parcursul existențial al unei persoane, Georges Gusdorf afirma: „Il est pour chaque existence un certain nombre de souvenirs-clefs”, adăugând extrem de plastic „qu'ils baignent notre paysage intime”⁹. Și, vorbind despre memorie, susține că cea mai înaltă calitate a ei ar fi cea de a reține, pentru a ne aminti, apariția momentelor când am descoperit fundamentele personalității noastre, exigențele sale constitutive, considerație solid susținută de memoriile lui Richard Wurmbrand.

Convertindu-se la luteranism, religie pe care o simte aproape de inima lui, Wurmbrand începe să predice sub guvernarea antonesciană, pentru care devine curând o persoană incomodă, făcându-se „vinovat” prin origine și atitudine. Un evreu care condamnă cu glas tare crimele regimului nu avea cum să evite arestul, bătăile, tortura. Precizând că a fost închis de trei ori de fasciști, autorul afirmă cu ironie că aceste experiențe l-au pregătit pentru ceea ce avea să îndure în timpul comunismului. În aceeași măsură, se preocupă de pregătirea mentală, psihologică, care se confundă cu cea spirituală. Anticipând teroarea pe care o va declanșa noul regim dictatorial, se pregătește pentru detenție printr-un studiu intens al vieții unor

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ *Ibidem*, p. 17.

⁸ *Ibidem*.

⁹ G. Gusdorf, *Mémoire et personne*, I, Paris, Presses universitaires de France, 1951, p. 249–250 (Este pentru fiecare existență un anumit număr de amintiri-cheie (...) care scaldă peisajul nostru intim.)

creștini greu încercați de suferințe. Primul coleg de celulă, în celebrul loc al anchetelor – pe Calea Rahovei – va fi Lucrețiu Pătrășcanu, purtând numele fictiv „Desagă”. Discuțiile dintre cei doi au ca subiecte centrale ideologia și biserica. În viziunea lui Pătrășcanu par a nu exista îndoieli în privința justificării acțiunilor regimului și, deși trădat de oamenii sistemului pe care îl laudă, el nu va putea admite îndoiala. Scena finală a coabitării celor doi este dură, șocând prin discrepanța dintre imagine și cuvinte: „*Noi, comuniștii, credem că vom stăpâni lumea*», a zis apoi și s-a lăsat pe spate, pe salteaua lui murdară de paie¹⁰. Pe aceleași coordonate, Wurmbrand prezintă în confesiunile sale numeroase cazuri în care victimele se întâlnesc în închisori cu călăii, foști oameni cu putere din aparatul represiv, căzuți ulterior în dizgrație. Reacțiile sunt diverse, dacă unii se grăbesc să-și facă dreptate cu furie, alții îi iartă pe păcătoși, considerând regimul singurul responsabil pentru comportamentele degenerate. În cea de-a doua categorie trebuie amintită o scenă înduioșătoare, redată cu multă căldură de un narator a cărui artă putem considera că se naște adesea din frumusețea naturii umane: „Starețul s-a așezat lângă tânărul care-l torturase și i-a pus cu blândețe o mână pe braț. «Liniștește-te», i-a spus pe un ton consolator. «Ești tânăr. Nu ți-ai dat seama ce faci». Cu o zdreanță a șters sudoarea de pe fruntea tânărului. «Te iert din toată inima și la fel cu mine și ceilalți creștini. Iar dacă noi iertăm, cu siguranță că Cristos, care-i mai bun decât noi, va ierta și El. Se va găsi și pentru tine un loc în cer». A primit spovedania lui Vasilescu și i-a dat sfânta împărtășanie, după care a fost ajutat să ajungă la patul său. În timpul nopții, atât starețul, cât și Vasilescu au murit. Cred că s-au dus în rai ținându-se de mână”¹¹.

Wurmbrand insistă asupra degenerărilor unei dictaturi care are la bază ura și imprevizibilul. Ca în nicio carte de același gen, în „Cu Dumnezeu în subterană” se simte acut nesiguranța poziției sociale în anii de cruntă represiune a comunismului. Este acea perioadă în care puterea se canalizează pe eliminarea oricărei opoziții: intelectuale, religioase, politice. Soarta religiilor va fi dramatică sub controlul total al partidului, și Wurmbrand condamnă presiunile, observând că mișcarea religioasă reprezenta în ochii puterii un real pericol, din moment ce lupta împotriva credinței s-a dus în paralel cu eliminarea partidelor de opoziție. Considerând că adevăratul curaj se vede în perioade de criză, pastorul își ia în serios rolul de misionar și se implică activ în propagarea și menținerea credinței. Astfel, în libertate, continuă să predice, păcălește cenzura pentru a tipări Evanghelia în limba rusă și alte cărți cu conținut creștin, folosindu-se de practici des utilizate în epocă, precum tipărirea unor pagini introductive în care erau prezentate argumentele lui Marx sau Lenin împotriva religiei, sau a unor titluri care induceau în eroare.

Aceeași atitudine demnă, curajoasă și plină de omenie îl va însoți și în închisoare, unde – în timp ce unii așteaptă vești sau își fac iluzii privind eliberarea –, pastorul își dorește să poată rămâne cât mai mult pentru a predica, pentru a vindeca suflete. Doi ani îi va petrece singur în celulă. Este momentul crucial, adevărata

¹⁰ Richard Wurmbrand, *op. cit.*, p. 40.

¹¹ *Ibidem*, p. 104.

probă a credinței, care îl îndeamnă la reflecție. Chestionându-se: „Credeam eu în Dumnezeu? Acum sosise momentul încercării. Eram singur, nu așteptam niciun salariu, niciun fel de laudă. Dumnezeu îmi rezerva acum numai suferință – aveam să continui să-L iubesc?”¹², Wurmbrand găsește tăcerea interioară, meditația, forța lăuntrică și, prin acestea, calea pe care va trebui să o urmeze încarceratul. Eroul surprinde prin fiecare probă, orice tortură este desființată, pedepsele devenind prilej de întărire. Pasajul în care deținutul este pus cu fața la zid zile și nopți întregi este elocvent. Din desparțitor, rece, murdar, zidul se transformă în mediator, într-o fereastră către sine și către amintiri. „Trebuia să te uiți numai la zid. M-am gândit la zidurile pomenite în *Biblie*, reamintindu-mi un verset din Isaia, care m-a întristat: Dumnezeu spune că faptele rele ale lui Israel au pus un zid între el și popor. Greșelile creștinilor au făcut posibil triumful comunismului și de aceea aveam acum un zid înaintea mea. Apoi mi-am reamintit altă spusă din *Biblie*: „Cu Domnul meu voi sări peste zid”. Și eu puteam sări peste acest zid ca să ajung în lumea spirituală, în preajma Domnului. M-am gândit la iscoadele evreilor ieșiți din Egipt, care s-au întors din Canaan aducând știrea că cetățile erau acolo mari și apărate de ziduri. Așa cum zidurile Ierihonului au căzut la pământ, tot așa, cu voia lui Dumnezeu, trebuie să cadă și zidul din fața mea. Când durerea mă copleșea, repetam în minte un pasaj din *Cântarea Cântărilor*: „Prea iubitul meu seamănă cu o căprioară sau cu puiul de cerboaică. Iată-l că este după zidul nostru”. Mi-am imaginat că Iisus se află îndărătul zidului meu și că-mi dă tărie. Mi-am reamintit că, atâta vreme cât Moise, pe munte, și-a ținut mâinile ridicate în sus, poporul ales a înaintat către victorie. Poate că suferințele noastre ajutau poporul lui Dumnezeu să-și câștige bătălia”¹³. Fără îndoială, putem corela acest pasaj cu considerațiile lui Gaston Bachelard privind „imensitatea intimă”: „L’immensité est, pourrait-on dire, une catégorie philosophique de la rêverie. Sans doute, la rêverie se nourrit de spectacles variés, mais par une sorte d’inclination native, elle contemple la grandeur. Et la contemplation de la grandeur détermine une attitude si spéciale, un état d’âme si particulier que la rêverie met le rêveur en dehors du monde prochain, devant un monde qui porte le signe d’un infini”¹⁴. Imobilitatea fizică nu frânează mobilitatea interioară, posibilitatea de a evada pe calea spiritului: „L’immensité est en nous. Elle est attachée à une sorte d’expansion d’être que la vie refrène, que la prudence arrête, mais qui reprend dans la solitude. Dès que nous sommes immobiles, nous sommes ailleurs; nous rêvons dans un monde immense. L’immensité est le mouvement de l’homme immobile”¹⁵. Ca și poezii, care înnobilează un obiect dându-i

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ *Ibidem*, p. 47.

¹⁴ Gaston Bachelard, *La poétique de l’espace*, Paris, Presses universitaires de France, 1970, p. 168 (Am putea considera imensitatea o categorie filosofică a reveriei. Fără îndoială, reveria se hrănește cu spectacole variate, dar printr-o anumită înclinație nativă, ea contemplă grandoarea. Iar contemplarea grandorii naște o atitudine atât de specială, o stare sufletească atât de particulară, încât reveria îl așază pe visător în afara lumii tangibile, în fața unei lumi care poartă semnul infinitului.)

¹⁵ *Ibidem*, p. 169 (Imensitatea se află în noi. Ea este atașată unei anumite expansiuni a ființei pe care viața o înfrânează, pe care prudența o oprește, dar care se regăsește prin singurătate. De îndată ce suntem imobili ne aflăm departe, visăm într-o lume imensă. Imensitatea este mișcarea omului imobil.)

valori poetice, Wurmbrand trăiește printr-un obiect proxim (zidul) imensitatea spațiului intim. Legăturile cu timpul și spațiul sunt abolite și, prin coborârea în sine descoperă consonanța între imensitatea lumii și profunzimea ființei intime, numeroase rezonanțe lăuntrice de natură religioasă, care îi readuc calmul, pacea, seninătatea. Evaziunea intimă deschide în mod imaginativ spațiul, iar cuplurile antonimice „l'ouvert” – „le fermé”, „le dehors” – „le dedans” nu mai pot fi termenii unor diviziuni dihotomice. Prin inventivitate, ca în cazul multor deținuți, combate singurătatea. Își spune anecdote, inventează altele, joacă șah cu sine însuși, folosind piese făcute din pâine. Înfometat, îmbrăcat în zdrențe, doar cu sine drept companion, pastorul trăiește cu frenezie, se exteriorizează prin dans, are viziuni care îl vor ajuta să supraviețuiască. „Nu mai știu câte zile și nopți – cu rare, scurte întreruperi – am petrecut în manej. În timp ce mă roteam, am început să mă rog pentru gardieni. M-am gândit la Cântarea Cântărilor, în care ni se povestește despre dansul sfânt al miresei lui Cristos în cinstea mirelui ei. Mi-am zis în sinea mea: „Voi pași cu cât mai multă grație, ca într-un dans al iubirii divine, pentru Iisus”. Pentru moment, mi s-a parut că așa făceam. Dacă voiești tot ceea ce se întâmplă, se întâmplă numai ce voiești. Supunându-te de bună voie celor mai grele încercări, acestea devin mai ușoare!”¹⁶ Supliciul tinde să exprime astfel mesajul credinciosului către divinitate. „Actul ludic și actul artistic din structura dansului sunt rezultate laice târzii ale coregrafiei religioase originare, dansul fiind la obârșia sa un act magic, o formă rituală de exprimare a miturilor, a sentimentului religios, a actului ritual al muncii, a gestului omenesc defensiv față de agresiunea presupusă a duhurilor malefice (...)”¹⁷, scria Victor Kernbach. Dar la Wurmbrand, funcția originară a dansului apare însoțită de sentimentul de extaz, care absoarbe adesea lumea sensibilă.

Deși mesajul religios este miezul cărții, niciun moment lectorul nu simte agresivitate, căci Wurmbrand nu impune, povețele, pildele sale sunt pline de căldura celui care a înțeles că pe oameni îi iubești așa cum sunt. Confesiunea sa este credibilă – o caracteristică esențială a literaturii memorialistice – deoarece în spatele rândurilor poți vedea omul care scrie, persoana care se bucură de momentele de extaz divin, dar își acceptă și slăbiciunile. Sub ochii cititorului se derulează episoade dureroase, momente de cumpănă ale unui autor-personaj care nu vrea cu orice preț să se impună ca ființă exemplară, dar care reușește să fie prin sinceritate, prin continua reafirmare a dualității naturii umane. Bolnav, pradă halucinațiilor, încolțit de îndoieli și ispitit de diavol, pastorul luptă cu boala, se luptă cu sine și își găsește salvarea în compunerea unei poezii, prin ritmul și incantația actului liric.

Un alt episod semnificativ se petrece atunci când, după mulți ani, deținutul izbutește să-și vadă chipul într-o oglindă: „Eram tânăr și sănătos la intrarea în închisoare. Fusesem considerat un om chipeș. Acum, când am privit la ceea ce devenisem, am râs: un râs trist, un râs homeric. Atâția oameni mă admiraseră și mă iubiseră: dacă l-ar fi putut vedea acum pe bătrânul înfricoșat care se holba la mine

¹⁶ Richard Wurmbrand, *op.cit.*, p. 48.

¹⁷ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 2004, p. 130.

din oglindă, s-ar fi îngrozit. Era o lecție pentru mine, o lecție din care am învățat că ceea ce este cu adevărat în noi nu poate fi văzut cu ochii. Aveam să mă urâtesc și mai mult – să ajung doar un schelet – și, amintindu-mi de aceasta, credința și dorința de a mă păstra pentru viața spirituală mi s-au întărit și mai mult¹⁸. Memorabile aceste rânduri, care ne fac să ne amintim de aceea funcție a oglinzii de a scoate la suprafață esența personalității. Oglinda este aici un simbol al cunoașterii, dar nu se insistă asupra cunoașterii directe, a imaginii primare reflectate. Șocul inițial transformă obiectul într-un mediator către ființa profundă și, indirect, redă esența omului.

Cartea lui Wurmbrand este un reușit melanj de parabole, gesturi simbolice, pasaje care te invită la reflecție. O scenă impresionantă este cea a convertirii anchetatorului Grecu, pe care și-l aproprie pornind de la marxism. Din clipa în care în declarația pastorului apar rândurile: „N-am vorbit niciodată împotriva comuniștilor. Eu sunt un ucenic al lui Cristos, care m-a învățat să-i iubim și pe dușmanii noștri”¹⁹, atitudinea anchetatorului se schimbă complet, începând de la modul de adresare și până la acțiunile pe care le va întreprinde pentru ajutorarea deținuților. Finalul discuțiilor dintre cei doi este unul apoteotic, a cărui imagine se imprimă pe retina cititorului: „După două săptămâni, în uniforma lui kaki și cu insignele Securității pe guler, Grecu s-a spovedit în fața mea, care eram în zdrențele mele peticite de pușcarias. Am devenit frați întru credință”²⁰. Fiecare gest al pastorului este însoțit de iubire, iar aceasta este cu atât mai tulburătoare cu cât îl determină pe erou să facă sacrificii extreme. În urma unei scrisori, primește de acasă streptomycină și, deși foarte bolnav, o cedează în favoarea unui muribund. Acesta se dovedește a fi un antisemit fanatic, care o refuză, dar pastorul insistă și găsește soluția, susținând că medicamentul este un dar al divinității. Aceeași iubire nemărginită îl fortifică și îl înalță spiritual pe trepte inimaginabile, căci Wurmbrand le găsește scuze torționarilor, cu care încearcă să se identifice pentru a-i înțelege, iar pe gardieni și-i imaginează drept mesageri ai divinității, mersul lor silențios, înfundat, amintindu-i proverbul elen „Zeii umblă cu papuci moi de pâslă”.

Din fiecare capitol al cărții transpar respectul și dragostea pentru om. Și câte destine schimbate de acest umil discipol, adevărat cunoscător al naturii umane. Bun ascultător, abil predicator, atunci când simte tensiunea din jur, când deținuții sunt exasperați, le captează atenția povestindu-le romane senzaționale, inventate, în centrul cărora se află întotdeauna un mesaj creștin. Pastorul respectă diversitatea, manifestă înțelegere pentru alteritate. Atunci când deținuții fac haz de modul de rugăciune al unui hoguea, el le vorbește cu înțelepciune și îngăduință: „Gheorghe este catolic, așa că face semnul crucii într-un fel. Carol e ortodox, îl face altfel. Ion, care e baptist, își împreună mâinile. Atunci de ce n-ar putea și Nasim să-și îndrepte fața spre răsărit când se roagă? Fiecare dintre noi se adresează lui Dumnezeu altfel, dar El vede dincolo de gesturile noastre de cinstit și iubire; El se uită în inima

¹⁸ Richard Wurmbrand, *op.cit.*, p. 63.

¹⁹ *Ibidem*, p. 65.

²⁰ *Ibidem*, p. 67.

noastră. Acolo ar trebui să privim și noi”²¹. Deși adept al toleranței, pastorul are principii bine definite. Pentru el, familia e sfântă, și există în mărturia sa pasaje luminoase, care evidențiază legătura indisolubilă cu soția și copiii. Deși tensiunea cu care se gândește la soarta lor nu slăbește nicio clipă (la aceasta contribuind zvonurile privind arestarea lor), Wurmbrand este răsplătit pentru încrederea sa, găsind la întoarcere o familie care și-a păstrat credința.

Când discuțiile dintre condamnați privesc dictaturile, când partizanii comunismului sunt orbiți de realizările materiale, Wurmbrand le atrage atenția asupra modului în care aceste pretinse realizări au fost obținute, respectiv prin suferința umană. În viziunea lui, un regim nu poate fi judecat după intenții, dictaturile păcătuiind fundamental prin sacrificiile umane cerute. „Succesele comunismului s-au realizat în detrimentul sufletului, zdrobind principalul element vital al omului, personalitatea sa”²², este vina de neiertat pe care Wurmbrand o impută regimului. Pe linia desființării personalității se încadrează și ședințele de sugestie în masă, în cadrul cărora deținuții sunt atrași, prin promisiunea eliberării, să treacă de cealaltă parte a baricadei și să dea dovadă de supunere proslăvind progresul socialist. Mulți se grăbesc să adere la această „luptă de idei” sinonimă cu o „reeducare”, iar entuziasmul acestora este atât de impetuos încât oratoriile lor devin mai exaltate decât cele ale oamenilor din sistem. Sub vraja existenței dincolo de gratiile despărțitoare, cugetul oscilează, credințele se spulberă, sistemele de valori sunt răsturnate. Wurmbrand asistă cu stupoare și mâhnire la aceste metamorfozări, dar atunci când este pus în fața aceluiași ispite constată greutatea alegerii. Refuză, consternat și revoltat de păcatul comis prin simplul fapt de a fi lăsat să-i fie expusă această variantă, considerându-se vinovat de întrezărirea unei eliberări prin asemenea mijloace venale.

Pastorul privește fără mânie în urmă, căci pentru el închisoarea ar fi constituit un câștig, locul unde și-a întărit credința și a învățat să-i iubească pe oameni. În momentul eliberării este înconjurat de iubirea familiei și a mii de credincioși din întreaga lume. Un pasaj semnificativ este cel în care apar notate impresiile de ordin senzitiv pe care cel eliberat le resimte: „Străzile Gherlei mi s-au părut orbitor de luminoase. Automobilele huriau pe lângă mine și mă enervau. Culorile pardesiului unei femei, ale unui buchet de flori erau șocante pentru ochii mei. Muzica unui aparat de radio ce venea printr-o fereastră deschisă îmi suna agresiv în urechi, sugerându-mi o cafea supraîndulcită”²³.

Confesiunea lui Richard Wurmbrand este una curajoasă și nobilă, la fel de grăitoare ca și o carte religioasă. Însă pastorul dovedește și reale aptitudini de scriitor. Talentul narativ, legat indiscutabil de darul oratoric al autorului, inspiră naturalețe scrierii. Nicăieri impresia de travaliu, introducerea pasajelor dialogate în povestire este făcută cu iscusință, ceea ce oferă cursivitate frazei.

²¹ *Ibidem*, p. 162.

²² *Ibidem*, p. 168.

²³ *Ibidem*, p. 267.

Max Bănuș își începe confesiunea dorind să respecte una din clauzele esențiale pentru ca o mărturie să fie credibilă, sinceritatea. În același timp, memorialistul pare demoralizat la începutul demersului său, minimalizând importanța actului confesiv. Considerându-și însemnările „niște simple note despre închisorile românești. Despre lagărele de muncă. Despre morți și despre vii. Despre muribunzi, despre criminali”²⁴, autorul simte pentru o clipă imboldul de a le transforma, de a le ajusta. „Să le schimb? Să le adaptez epocii noastre? Să le netezesc un pic?”²⁵ se întreabă, conștientizând totuși că autenticitatea, în măsura în care este posibilă, este esențială în cazul acestui tip de memorialistică. Cu această convingere, simțind că prin readaptare ar comite un act oribil, scriitorul ajunge pe calea justă care să-i ghideze expresia, de unde și stilul său franc, direct. Scopul își găsește mijloacele, iar în cazul lui Bănuș revolta se exprimă în fraze scurte și simple, fără figuri de stil. Cu toate acestea, memoriile sale sunt demne de luat în seamă, pentru că adesea faptul nud, expus cu pricepere, este mai grăitor decât orice divagație sau comentariu. Și există în *Cei care m-au ucis* câteva scene șocante, dure, unde cosmetizarea nu ar duce decât la artificiu: un jandarm ia cu grijă copilul mort din brațele mamei pentru a-l arunca brusc pe fereastră, morții nu se pot odihni liniștiți, căci sunt înjunghiați ca decesul să fie sigur, sergenții execută deținuți, după care, calmi, trec pe la caserie să-și ridice banii pentru actul săvârșit. Și ce sens ar avea încercarea de estompare, atâta timp cât pe copertă autorul declară că însemnările sale au apărut „fiindcă greșelile nespuse se pot repeta și fiindcă cei care au murit acolo să aibă deasupra capului o cruce a neuitării”²⁶ Un motiv și un tip de literatură care nu impun o atenție sporită pentru calofilie.

Max Bănuș este arestat într-un moment istoric cheie, anul 1958, odată cu retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României, acțiune în urma căreia autoritățile române se simt obligate să strângă șurubul pentru a dovedi că pot fi stăpâne pe situația sociopolitică fără ajutorul mării puteri de la Răsărit. De aici excesul de zel, arbitrarul, care aruncă în închisori oameni nevinovați. Dar cum îți poți dovedi nevinovăția, odată intrat în hora anchetelor? „Dacă ai fost arestat pentru o acuzație care nu se poate dovedi, sau dacă a reieșit că acuzația este complet nereală, atunci nu ești eliberat. Se schimbă conținutul anchetei. Se caută alte acuzații. Că ai insultat guvernul. Că i-ai înjurat pe conducătorii partidului. Că ai spus cuvinte nerespectuoase la adresa mării noastre prietene. Sau că ai preamărit viața occidentală”²⁷ sunt amarele constatări ale autorului. Motivele sunt nenumărate, multe frizând ridicolul și absurdul. Cum se întâmplă și în cazul condamnatului Max Bănuș. Secretar general de redacție la revista sportivă „Stadion”, gazetarul publică o poză cu un atlet român al cărui echipament sportiv prezenta două dungii în locul tricolorului românesc, apropiindu-se astfel de cel maghiar. Motiv de acuzare de șovinism și de nenumărate discuții. Chemat la Comitetul Central, ședința prezidată

²⁴ Max Bănuș, *Cei care m-au ucis*, București, Editura Tinerama, 1991, p. 9.

²⁵ *Ibidem*, p. 12.

²⁶ *Ibidem*, coperta.

²⁷ *Ibidem*, p. 55.

de Nicolae Ceaușescu se desfășoară într-o singură direcție. Ca un alt Josef K., învinuitul trăiește un coșmar cu ochii deschiși, nu poate admite că este o banală roțiță prinsă într-un sistem absurd, dar implacabil. Va dura mult până va pricepe această logică-ilogică a regimului. Până atunci, trece prin șocul arestării, groaza din acele clipe determinând memoria să rețină detalii impresionante. Acuzat de „atentat la securitatea statului”, condamnatul are o „revelație”: „Știu de ce m-au arestat! Știu cu siguranță de ce! Din greșeală. Este o gravă greșeală”²⁸. Treptat începe să înțeleagă că greșeala îi aparține și că este aceea de a mai spera în justiție, în acele iluzii întreținute de sistem pentru distrugerea psihică. Pușcăria devine astfel – ca pentru mulți deținuți – un mediu al deziluzionării. Dacă într-o primă fază acest loc îi cere o rapidă adaptare, într-o fază secundă îi demontează convingerile, îl așează într-o nouă realitate. Astfel, închisoarea ridică vălul care îi acoperea privirea în libertate. Dintr-un om onest, cu o situație materială bună, pentru care sistemul funcționa normal, gazetarul devine peste noapte indezirabil. Este momentul crucial al existenței sale, când, la deziluziile privind dreptatea judiciară, se adaugă declarațiile mincinoase ale celor considerați până în acel moment prieteni.

Rememorând primii pași făcuți pe culoarele Jilavei, având la ochi omniprezenții ochelari și ghidat de gardian, Bănuș compară situația cu cea a unui copil care învață să meargă susținut de părinte. Un nou început, un traseu inițiativ am putea spune, care îl conduce către un nou univers, coșmaresc, populat de anchetatori analfabeți, turnători, medici dezumanizați.

Deși tonul este temperat, George Pruteanu susținând chiar că acesta „nu este resentimentar și vindicativ, nici măcar încrâncenat” și că memorialistul ar avea „o melancolică seninătate epică – de cronicar îngândurat și împăcat cu sine”²⁹, răzbate uneori din spatele confesiunii autorului o cruntă amărăciune. Singurătatea este greu suportabilă, dar nimeni n-are timp pentru sufletul celuilalt. La fel de acut resimte nevoia de afecțiune, dar în juru-i observă nepăsare, individualism, autoprotecție. Bănuș se apropie însă de oameni, fără teama de a întâlni turnători, practică pe care de altfel o condamnă, din rândurile sale răzbătând o nuanță de sensibilitate: „Să-i denunț? Ce să-i denunț? Că unul crede în vise? Că altul le tălmăcește? Că altul plânge după iubita lui?”³⁰

Deși se plânge inițial de monotonia vieții carcerale, condamnatul descoperă cu timpul numeroase îndeletniciri atractive, de la scrisul cu instrumente rudimentare pe talpa pantofului unsă cu săpun, până la învățarea limbii italiene. Și ce dimensiuni poate lua spațiul strâmt al carcerii cu ajutorul imaginației! Dar timpul, prin forța lui corosivă, devine nimicitor, el nu mai este trăit, ci simțit cu toți nervii. „Aici, în Jilava, nervii îți sunt distruși zilnic. Te scoli la 6 dimineața. Numeri minutele, secunde”³¹ sau „... ai timp. Mult timp. Imens, îngrozitor de mult timp”³² sunt doar

²⁸ *ibidem*, p. 25.

²⁹ George Pruteanu, *Cronică de pușcărie*, „România Literară”, nr. 25 / 20 iunie 1991, p. 10.

³⁰ Max Bănuș, *Cei care m-au ucis*, București, Editura Tinerama, 1991, p.

³¹ *Ibidem*, p. 124.

³² *Ibidem*, p. 125.

câteva dintre lamentările celui închis. Astfel, dacă la începutul cărții timpul era investit cu o funcție terapeutică, autorul îl numea „binefăcător” pentru posibilitatea de a uita și de a se detașa pe care o oferea omului, distanța temporală interpusă între actul trăit și cel consemnat fiind incontestabilă, personajul din mijlocul evenimentelor retrăiește cu maximă intensitate forța lui distructivă, dovadă atributele care însoțesc noțiunea.

Impresionează în memoriile lui Max Bănuș episoadele din colonia de muncă de la Salcia, unul dintre cele mai îngrozitoare lagăre de exterminare politică. Cu o ironie amară, autorul coboară pe firul memoriei pentru a aminti suferința și schingiuirile la care a asistat în timp ce „unde, peste ocean, într-o mare citadelă, într-o mare și impozantă clădire, reprezentanții națiunilor mari și ai națiunilor mici continuau să discute despre sfintele drepturi ale omului”³³. Când martorii lui Jehova refuză să muncească sâmbăta se ajunge la pedepse inimaginabile pentru progresul pe care s-ar presupune că omenirea l-a făcut de-a lungul istoriei. Revolta devine atunci strigătoare: „Am simțit că nu mai pot gândi. Capul îmi vuia. În fața mea, un om fusese crucificat. În cea de-a doua jumătate a celui de-al 20-lea secol”³⁴.

După eliberare, scriitorul întâmpină probleme, ca majoritatea celor aflați în aceeași situație: groaza resimțită la vederea unui agent de poliție, marginalizarea socială, șocurile de ordin senzitiv. Și tot ca mulți dintre cei care au făcut închisoare politică în acele timpuri, ia legătura cu rudele deținuților. Există în acest sens un pasaj vrednic de a fi amintit, în care Max Bănuș își amintește cum îi idealizează unui părinte, venit să ceară vești, fiul: „Am rememorat toate calitățile pe care le țineam minte din școală că trebuie să le aibă un om ideal. Nu mă mai interesa adevărul, atât de neimportantul adevăr. George al lui era un supraom. Bătrânul șofer a simțit cu adevărat ceea ce înseamnă fericirea. N-a mai stat mult. A plecat transfigurat. *Cred că a fost cel mai valoros lucru pe care l-am realizat în viața mea*”³⁵.

Amintirile dialogate ale Oanei Orlea se impun în primul rând prin perspectiva rememorării. Autoarea reușește o izbutită prezentare a dramelor și incertitudinilor tinerei generații la instalarea comunismului, surprinzând revolta și spiritul rebel care – îndeosebi în perioade de criză – intră în conflict cu conservatorismul familiei. Lectorul ia contact cu psihologia adolescentului, care resimte acut incompatibilitatea a două lumi atât de diferite: cea a universului casnic și cea a îndoctrinării agresive, ce urmărea tocmai distrugerea vechii lumi patriarhale, a principiilor morale și destrămarea familiei. Criza de comunicare este semnificativă; părinți care nu se puteau regăsi și s-au trezit în infern nu aveau timp să simtă spaima și teroarea pe care copiii le încercau cu intensitate. Societatea în care tânăra trăiește până în momentul încarcerării este una debusolantă („Mă pierdeam într-un labirint de întrebări fără răspuns”³⁶) și debusolată, unde singura alegere posibilă ar fi fost între revoltă și pierderea discernământului. Pornind pe prima cale, dintr-un

³³ *Ibidem*, p. 142.

³⁴ *Ibidem*, p. 196.

³⁵ *Ibidem*, p. 211.

³⁶ Oana Orlea, *Cantacuzino, ia-ți boarfele și mișcă*, București, Editura Compania, 2008, p. 16.

teribilism adolescentin sau un „răsfăț al vârstei”³⁷, copila cu fire băiețoasă, sufocată de indignare în fața neputinței adulților organizează grupuri, răspândește manifeste, visează să ajungă să lupte alături de partizani. Urmează o anchetă de luni de zile în Penitenciarul din Rahova cu scopul de a găsi adultul din spatele complotului. Specific perioadei, anchetatorii urzesc scenarii în care micul grup de tineri ar fi fost dirijat chiar de americani. Eroinei i se cere o mărturie din care să reiasă că tatăl, fugit în străinătate, luase contact cu ea prin intermediul mamei. Realitatea este ramificată astfel încât cercul să se extindă și culpabilitatea să afecteze cât mai multe persoane.

Acceptând afirmația lui Ph. Lejeune, conform căreia genul autobiografic ar fi un gen contractual, și analizând pactul autobiografic ce urmărește identitatea autor–narator–personaj, observăm că acest raport de echivalență nu este imediat sesizabil atâta timp cât între autor, subiectul enunțării (naratorul) și subiectul enunțului (personajul) există o diferență de nume. Cititorul neavizat ar putea astfel să-și pună întrebări asupra tipului de povestire. În momentul în care este aflată identitatea din spatele pseudonimului, lectorul percepe unitatea dintre narator și personaj și, implicit, faptul că se află în fața unei povestiri de tip autodiegetic. Eugen Simion acordă atenție convorbirilor și raporturilor dintre cele trei instanțe narative în cadrul a ceea ce numește „cărți vorbite”. Criticul identifică mai multe relații posibile între cei trei actanți, insistând asupra importantului rol al autorului în înțelesul clasic al termenului, cel care transpune în scris, „potrivește, stilizează propozițiile, dă o structură discursului cu mai multe voci”³⁸. Spre deosebire de jurnalul intim și autobiografie, în memoriile dialogate, personajul central se separă de autorul scriiturii. Este cazul Oanei Orlea, al Ioanei Berindei, al Elisabetei Rizea. Totodată, putem sesiza o dublă posesie asupra textului, acesta fiind rezultatul a doi autori, cel care scrie (M. Marin) și cel care relatează (Oana Orlea), personajul fiind la rândul-i recognoscibil în persoana autorului „moral” al cărții.

Oana Orlea este pseudonimul Mariei Cantacuzino, urmașa legendarei familii și nepoata lui George Enescu. Nume care revine în obsedanta frază ce dă titlul cărții, *Cantacuzino, ia-ți borfele și mișcă*, și pe care deținuta o va auzi rostită pe toate tonurile: neutru, nerăbdător, disprețuitor. Criticul Cristea-Enache făcea o expresivă asociere între acest ordin și o arhicunoscută expresie biblică atunci când afirma că există „o anumită diferență (și o ruptură de nivel) față de acel „Ia-ți patul tău și umblă!” adresat de Isus paralizicului”³⁹.

Oana Orlea acceptă cu greu să vorbească despre anii de detenție. Cu atât mai greu consideră că i-ar fi fost să scrie despre ceea ce a trăit în acea perioadă. Motivul este unul plauzibil, mai ales dacă ne aplecăm cu atenție asupra cuvintelor sale: „Nu aveam deloc chef să *retrăiesc* acei ani. Era o fugă înainte și dorința de a nu privi înapoi”⁴⁰. Prin urmare, ea este conștientă de implicarea afectivă pe care un

³⁷ Ion Lascu, ARC, 1992, p. 207.

³⁸ Eugen Simion, *Genurile biograficului*, F.N.S.A., 2008, p. 160.

³⁹ Daniel Cristea-Enache, *Zoia noastră*, „România Literară”, nr. 11 / 21 martie 2008, p. 11.

⁴⁰ Oana Orlea, *Cantacuzino, ia-ți boarfele și mișcă*, București, Editura Compania, 2008, p. 10.

memorial de închisoare o cere, iar fraza sa nu vorbește despre rememorare, ci despre o retrăire, care ar cere un grad sporit de intensitate. Conștient de această forță a amintirilor, George Gusdorf afirma: „Tout homme est l’homme de ses souvenirs. Mais ses souvenirs lui appartiennent et il faut d’abord qu’il les maintienne, qu’il les revive”⁴¹. Iar autoarea, constatând că o întreagă generație din România nu are memorie, înțelege importanța depoziției sale. Tinerii sunt prin urmare lectorul vizat, cel care trebuie să cunoască realitatea istorică și prin prisma acestui tip de amintiri și să transmită mai departe mesajul celor sacrificați pe altarul unui regim dictatorial. Un astfel de destinatar este indispensabil pentru o memorialistă care consideră „nedrept și, într-un anume fel, periculos, să ne uităm morții. Pentru mulți dintre ei, memoria noastră va fi singurul mormânt”⁴². Poate tocmai de aceea, amintirile Oanei Orlea sunt însoțite de comentarii explicative extrem de utile pentru cititorul tânăr. Confesiunea sa merge mult mai departe de spațiul concentraționar, notațiile pornesc de la concret pentru a se ajunge la o analiză pragmatică a întregii societăți, a cadrului socio-politic.

Totuși, Oana Orlea este sceptică în ceea ce privește posibilitatea de receptare. Îndoiala ei are rădăcini adânci și pornește de la imposibilitatea lectorului de a se identifica cu cel care a trăit trauma. Cititorul nu ar ajunge decât la o cunoaștere parțială, care ține mai mult de dorința de informare, de partea intelectuală. Afectiv, ar exista întotdeauna o barieră, cea a indicibilului, a unei experiențe-șoc personale, unice. Îndoiala ia forma unui strigăt târziu de disperare: „Duceam, fiecare dintre noi, povara unei teribile singurătăți interioare – toate disperările se împietreau, se fosilizau... De aici poate și dificultatea mea de a vorbi despre toate astea chiar și acum. Experiența pușcăriei e greu de împărtășit. Nimic din spaima permanentă, din umilințele suportate sau tristețea sfâșietoare (...) nimic din toate acestea nu se pot transmite, oricât de mare ar fi dorința interlocutorului de a înțelege. Sau... atât de puțin. De fapt, slavă Domnului că e așa!”⁴³

De pe Calea Rahovei, deținuta pornește pe „miliardele de trasee ale disperării”, parcurgând veșnicul labirint către infern ghidată de cerberul-gardian. De la început întrevede ca unică posibilitate de rezistență, de luptă cu imobilitatea spirituală, revolta, aceasta luând numeroase forme, de la ajutorarea celui de lângă până la greva foamei. O revoltă în care intră și exercițiile împotriva anchilozării psihice.

Ia-ți boarfele și mișcă Cantacuzino, este o carte robustă, penetrantă, care reușește să transmită cu exactitate o gamă largă de sentimente: furie, teamă, angoasă. Autoarea nu neglijează nivelul senzorial, de o importanță covârșitoare în existența celui închis: „Lanțurile zornăiau, ușile pocneau, zgomotul îmi răsună și acum în urechi. Zi și noapte, întruna.”⁴⁴ Amintirile Oanei Orlea nu ocolesc detaliile

⁴¹ G. Gusdorf, *Mémoire et personne*, I, Paris, Presses universitaires de France, 1951, p. (Orice om este rezultatul amintirilor sale. Iar aceste amintiri îi aparțin și înainte de orice este necesar ca el să și le mențină, să le retrăiască.)

⁴² Oana Orlea, *Cantacuzino, ia-ți boarfele și mișcă*, Compania, București, 2008, p. 10.

⁴³ *Ibidem*, p. 69.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 25.

grotești, crude, vulgare, de la descrierea arhicunoscutelor dube în care oamenii îndură temperaturi insuportabile, la menționarea umilințelor la care sunt supuși deținuții în timpul exercitării celor mai elementare nevoi fiziologice sau la tratamentele mixte cu halucinogene și neuroleptice, care transformă oamenii în monștri. Ponderată, realistă, capabilă de a vedea ambele fețe ale medaliei, autoarea dovedește și un real talent de portretistă prin capacitatea de a evidenția trăsături definitorii într-o varietate impresionantă de deținute. Cu aceeași profunzime, face o izbutită analiză psihologică a turnătorului, figură centrală a literaturii confesive carcerale, cel care împiedica solidaritatea prin întreținerea climatului de suspiciune, constatând că la baza activității acestuia se află dorința de a ieși din masa victimelor și de a se apropia de cei care dețineau puterea.

Un episod emoționant este cel în care autoarea își amintește de prima dragoste, pe care, ca atâtea episoade semnificative din existența umană petrecute în spatele gratiilor sistemului, o trăiește în spațiul carceral, la Jilava. Condițiile vitrege în care această dragoste se înfiripă fac amintirea vibrantă. Practic, iubirea eroinei este una ce se reduce la comunicarea prin țevi cu ajutorul alfabetului Morse cu bărbatul din celula alăturată, o iubire pentru un om pe care nu-l va vedea decât o dată din spate și pe care îl va aștepta ani întregi după eliberare, visând la o posibilă întâlnire.

Scriitoarea este un om justițiar, moral, tare, solidaritatea sa este profundă, ca dovadă sentimentul de culpabilitate pe care îl are atunci când este eliberată pentru cei rămași în urmă. La ieșire, Oana Orlea conștientizează că libertatea trebuie învățată. Observație care o face să accepte diverse meserii și să muncească chiar și pe șantier. După emigrare, se dedică scrisului, romanele și amintirile sale fiind bine întâmpinate de public și critică.

Un memorial care prezintă foarte devreme atrocitățile din sistemul carceral românesc și situația sociopolitică a țării după instalarea regimului comunist este cel al Adrianei Georgescu. *La început a fost sfârșitul* apare la Paris încă din 1951, cartea fiind tradusă în franceză aproape concomitent cu momentul scrierii, tocmai cu dorința de a înfățișa cât mai repede abuzurile îndurate de prizonierii din închisorile comuniste.

Tânăra avocată și ziaristă cu viitor promițător, Adriana Georgescu este nevoită să se ascundă de Siguranță în urma criticilor făcute filmelor nemțești la rubrica cinematografică din „Universul literar”. Momentul capitulării germane, care ar fi trebuit să fie o izbăvire după lunile petrecute în clandestinitate, va reprezenta însă începutul sfârșitului. În mijlocul haosului și al derutei care se nasc la cumpăna a două lumi dictatoriale, ea are capacitatea de a întrevădea dezastrul care va urma după intrarea armatei ruse pe teritoriul românesc. Iluziile privind viitorul democratic al țării se năruie pe măsură ce minciunilor legate de eliberarea țării li se adaugă propaganda furibundă a membrilor P.C., arestările și continua hăituire a oamenilor politici din opoziție, totul culminând cu fraudarea alegerilor și abdicarea forțată a regelui. Tradusă în românește în 1992, cartea Adrianei Georgescu are, înainte de orice, meritul de a face lumină într-o epocă confuză, de a prezenta

realități istorice destul de puțin cunoscute de tinerele generații. Posedând un ascuțit spirit de observație și o manieră captivantă de a introduce realul în narațiune, memorialista prezintă istoria din perspectiva omului aflat în mijlocul evenimentelor fierbinți. Acestea se precipită, iar memoriile încearcă să țină pasul *après coup* cu tumultuoșii ani 1945–1947. La Paris, în mansarda Monicăi Lovinescu, tânăra scrie furibund, cu un neîntrerupt tremur nervos. Rezultatul: un memorial care dă adesea impresia de jurnal, prin multitudinea verbelor la prezent, și chiar de reportaj, redactat într-un stil alert, cu fraze scurte și precise. Niciun surplus care să știrbească autenticitatea, totul se derulează aproape cinematografic prin fața lectorului, șocat și captivat, căci viața eroinei este impresionantă în acea perioadă.

Numită șefă de cabinet a generalului Rădescu, șeful a ceea ce se pretindea a fi primul guvern democratic de după război, Adriana Georgescu ajunge la o vârstă fragedă în mijlocul unor evenimente politice decisive pentru destinul țării. Și nu un martor pasiv, ci un om politic în devenire, printre activitățile sale aflându-se și funcția de reporter la ziarul liberal „Viitorul”, ce avea în acea vreme ca redactor-șef o altă figură importantă a dizidenței, Mihai Fărcășanu. În calitate de reporter, Adriana Georgescu surprinde în articolele ei presiunile și manevrele întreprinse de comuniști pentru instalarea la putere. Persoană incomodă, tânăra este șicanată, amenințată și închisă sub acuzația de a aparține organizației teroriste „T”, ce ar fi urmărit menținerea pe poziții a forțelor retrograde și reacționare, asociate cu cele fasciste. Urmează calvarul: torturile, închisoarea alături de deținutele de drept comun, simulacrul de proces unde justiția noului regim își pune la punct sistemul.

Memorialul Adrianei Georgescu aduce în prim-plan figuri politice influente ale perioadei. Schițele de portret ale generalului Rădescu, Anei Pauker, Petru Groza, Bodnăraș, Nicolski conturează cu exactitate adevărata personalitate din spatele acțiunilor, autoarea identificând cu pricepere esența omului. Așa cum și acțiunile eroinei sunt definitorii pentru comportamentul nobil și demn pe care îl are în timpul celor mai crude anchete. Desfigurată, suportă operația de apendicită și puncții fără anestezii, se zbate între viață și moarte într-un salon de tuberculoși. „A te opune totalitarismului, a refuza să-ți găsești locul în el este a-ți manifesta în mod conștient voința de a trăi”⁴⁵, scrie Vlad Pavlovici. Iar curajul pe care Adriana Georgescu îl manifestă și în timpul procesului este forma de opoziție și de revoltă în fața unui deznodământ implacabil. Deși finalul e previzibil, eroina nu cedează, își strigă durerea și consternarea. Alături de ea, în boxa acuzaților, tineri, în ajutorul lor, avocați redevabili și cu simț civic, în băncile sălii de judecată, reprezentanții misiunilor anglo-americanе, cu toții neputincioși în fața sistemului.

Grațiată de rege în 1947, Adriana Georgescu este răpită la scurt timp după eliberare și anchetată sub acuzația de a fi dorit să părăsească țara. Este punctul culminant pentru o rezistență distrusă. Tânăra trebuie să lupte acum cu foamea crâncenă, căci hrana conține droguri care înfrâng orice urmă de opoziție și îl pun pe

⁴⁵ Vlad Pavlovici, *Primul semn*, „Jurnalul literar”, aprilie 1998, p. 6–7.

condamnat la dispoziția anchetatorilor. Intuind pericolul, Adriana oferă porțiile sale colegelor de celulă și imită ulterior comportamentul acestora în timp ce este anchetată, reușind să-i amețească pe anchetatori și să nu semneze depozițiile false întocmite de ei. Răpită ulterior de o organizație secretă, începe o aventuroasă viață în clandestinitate. Cu identități și locuințe schimbate periodic, purtând mereu asupra sa o sticlută cu cianură, împrăștiind manifeste, coordonatele existenței eroinei compun acum o adevărată carte de aventuri. Sentimentul de gol lăuntric este sufocant. Fosta deținută se simte ca un animal hăituit într-o lume apocaliptică, în care frica a devenit un atribut al ființei. Teama și neîncrederea iau proporții coșmarești și se întipăresc în structura omului. „Fiecare se ferește de fiecare”, prietenii trădează din teama de a nu fi trădați, copiilor le sunt inoculate principii și valori străine pentru a-și spiona familia, devenind pericole în ochii propriilor părinți.

Adriana Georgescu are o remarcabilă forță de a creiona aceste prefaceri ale unei lumi care se destramă. Totodată, se remarcă talentul descriptiv al autoarei (în imaginile suprarealiste zugrăvite din Bucureștiul din momentul eliberării) și capacitatea de a imprima culoare și un anumit farmec scenelor adesea crude din perioada petrecută la Văcărești în compania deținuților de drept comun.

Titlul și motto-ul cărții lui Nicole Valéry-Grossu, *Binecuvântată fii, închisoare* sunt elocvente pentru perspectiva din care apare prezentată închisoarea în acest memorial: „Un loc al iubirii (...) unde suferința exorcizează răul, întărește spiritul și face bunătatea și solidaritatea posibile”.⁴⁶ Cartea, editată la Paris în 1976, ocupă un loc important între mărturiile din Occident care prezintă sistemul carceral dintr-o țară aflată sub ocupație și, ulterior, în sfera de influență a Uniunii Sovietice. Autoarea ia cunoștință cu acest sistem, fiind culpabilă din perspectiva regimului atât prin origine (înrudită prin mamă cu Iuliu Maniu), cât și prin activitatea politică (din 1942 se alătură Partidului Național Țărănesc pentru a lua parte la lupta antifascistă a organizației). În amintirile sale, pragul închisorii devine unul emblematic. Deși reprezintă pasul spre încarcerarea fizică, el oferă posibilitatea unei transcendențe spirituale, a înălțării prin credință. Ruptura dintre frica paralizantă resimțită la început și sentimentul de liniște și extaz pe care îl câștigă prin miracolul convertirii în închisoare este hotărâtoare pentru parcursul existențial al eroinei. În spatele gratiilor, ea descoperă nebănuite resurse intrinseci. Un suflet rece și pietrificat până atunci este iluminat de intuiții miraculoase: „Pe măsură ce timpul trecea și fără să simt, pe când visurile mi se risipeau, în mine își croia drum un sentiment luminos și calm, care creștea mereu și prindea contur... El părea că se așază peste divagațiile mele, înăbușindu-le, și că se întinde dincolo de ființa mea, luminând întreaga celulă. Mă învăluia, mă domina, mă întărea, mă desăvârșea, mă pătrundea ca o puternică rază de lumină, deloc dureroasă. În același timp, simțeam că mă cuprinde o bucurie tainică, ca o presimțire a ceva fericit ce avea să se întâmple, ca o așteptare a unei fericiri îndelung visate. Parcă ceva mi-ar fi umplut

⁴⁶ Nicole Valéry-Grossu, *Binecuvântată fii, închisoare*, București, Editura Duh și Adevăr, 1998, p. 1.

sufletul cu un parfum consolator, oprind avalanșa de gânduri ce mă frământaseră și potolindu-mi simțămintele tulburi. Acest ceva își avea izvorul în sufletul meu și iradia o stare de liniște în întreaga-mi ființă⁴⁷.

Valéry-Grossu intră în închisoare fără a se baza pe rezistența spirituală. Dumnezeu cunoscut până în acel moment este unul al mâniei și al pedepsei, rod al unei credințe materne aspre, cantonată în principii rigide. Conservatorismul religios o revoltă pe adolescența care ajunge să fie mulțumită de plăceri minore și să caute răspunsuri în practici oculte. Cu atât mai surprinzătoare este răsturnarea care se produce în cugetul său prin intuiția existenței unei divinități blânde și protectoare. Momentul revelației este hotărâtor pentru existența viitoare, răscrucea care îi oferă posibilitatea croirii unui alt drum, cel al ajutorării aproapelui printr-un misionarism fervent. Dar noua cale impune o spovedanie, o examinare a existenței trecute. Pe lângă judecata barbară a autorităților, asistăm la o neînduplecată autojudecată, la o convertire care în urma purificării câștigă credibilitate.

În planul secund al rememorării revedem viața deținutului politic desfășurându-se între coordonatele binecunoscute. Spațiile carcerale sunt aceleași grote umplute până la refuz cu „îngropați de vii”, halucinațiile auditive și vizuale provocate de foamete sunt descrise cu penetranță, nevoia de dragoste devine sfâșietoare. Deasupra contingentului macabru se înalță însă în această scriere figura unei divinități care îl întărește pe om în momentele critice și nu îl supune la probe pe care acesta să nu le poată depăși. O convingere care motivează toate acțiunile eroinei, care o ajută să-și păstreze ținuta morală și să zâmbească în fața călăilor săi. *Biblia* găsită între ruinele unei biserici din incinta închisorii Mislea poate fi considerată darul primit de cel pocăit și dornic de a înfăptui binele. Prin intermediul ei, credincioasa prohovăduiește, fiind întotdeauna punctul de sprijin pentru kolegele de suferință.

Pasajele cele mai tulburătoare sunt cele care zugrăvesc infernul trăit la construirea Canalului Dunăre – Marea Neagră, remarcându-se capacitatea autoarei de a transmite disperarea, extenuarea, îndobitocirea la care conduc, prin inutilitate, prin repetitivitate, activitățile impuse de conducere. Valéry-Grossu acuză de altfel practicile de care uzitează dictatura comunistă pentru anchilozarea ființei umane. O anchilozare fizică (prin torturi și epuizare în încercarea de îndeplinire a normelor), cât și una spirituală (prin interzicerea oricărei activități culturale).

Autoarea are îndoieli în privința capacității cititorului de a înțelege calvarul prin care a trecut: „Cred că nu pot fi înțeleasă decât de cei care au fost în închisoare și mai ales de cei ce și-au găsit credința în spatele gratiilor”⁴⁸. Totodată, recunoaște că are unele rețineri și că omite în confesiunea sa anumite aspecte pe care le consideră prea intime sau periculoase pentru cei care la momentul apariției cărții trăiau în lumea comunistă. Un alt impediment în calea mărturisirilor sale l-ar constitui greutatea de a regăsi intensitatea trăirilor: „... îmi dau seama că faptul brut

⁴⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 36.

și-a pierdut, în memoria mea, din intensitate. Iată de ce mă străduiesc să nu redau în aceste rânduri decât ceea ce a rămas în mine nealterat și viu, la fel de proaspăt ca și în zilele acelea...⁴⁹ O preocupare nobilă și serioasă, ce evidențiază importanța acordată autenticității. Critica a privit cartea drept una plină de umanism și sensibilitate, în care accentul cade pe trăirile sufletești. „Tema rezistenței anticomuniste rămâne în subsidiar în relație cu cea a rezistenței prin credință în catacombele tuturor epocilor istorice sumbre până la întunecatul ev comunist contemporan. Dragostea pentru aproapele torționar, sacrificiul pentru celelalte condamnate, frângerea pâinii pentru surorile de suferință, salvarea unei *Biblie* cu prețul torturii și al carcerii, nenumărate alte scene din închisorile prin care a trecut eroina, până la spațiile apocaliptice ale Canalului Dunăre – Marea Neagră, culminând cu imnul pascal «Hristos a înviat!», cântat de un întreg penitenciar de femei, trimit la generalitatea ideii de Jertfă și Înviere din toate catacombele lumii în care au fost persecutați creștinii din primele secole de după Hristos până la martirii cu nimic mai prejos din temnițele comuniste»⁵⁰.

BIBLIOGRAFIE

- Bănuș, Max, *Cei care m-au ucis*, București, Editura Tinerama, 1991.
 Georgescu, Adriana *La început a fost sfârșitul. Dictatura roșie la București*, București, Fundația Culturală Memoria, 1999.
 Orlea, Oana, *Cantacuzino, ia-ți boarfele și mișcă*, București, Editura Compania, 2008.
 Valéry-Grossu, Nicole, *Binecuvântată fii, închisoare*, București, Editura Duh și Adevăr, 1998.
 Wurmbrand, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană*, București, Casa Școalelor, 1994.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

În volume:

- Bachelard, Gaston, *La poétique de l'espace*, Paris, Presses universitaires de France, 1970.
 Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească*, Iași, Editura Polirom, 2005.
 Gusdorf, Georges, *Mémoire et personne*, Paris, Presses universitaires de France, 1951.
 Lejeune, Philippe, *Le pacte autobiographique*, Seuil, Paris, 1975.
 Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 2004.
 Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, București, Editura Compania, 2003.
 Manolescu, Ion, *Literatura memorialistică*, București, Editura Humanitas, 1996.
 Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, F.N.S.A., București, 2008.
Ficțiunea jurnalului intim, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
 Todorov, Tzvetan, *Omul deșrădăcinat*, Institutul European, 1999.

În periodice:

- Cristea-Enache, Daniel, *Zoia noastră*, „România literară”, nr. 11 / 21 martie 2008.
 Lascu, Ion, ARC, 1992.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 147.

⁵⁰ Ion Zubașcu, „România liberă”, noiembrie 2002.

- Pavlovici, Vlad, *Primul semn*, „Jurnalul literar”, aprilie 1998.
Pavlovici, Vlad, *Soluția mistică*, „Jurnalul literar”, nr 1–2 / februarie 1998.
Pruteanu, George, *Cronică de pușcărie*, „România literară”, nr. 25 / 20 iunie 1991.
Zubașcu, Ion, *România liberă*, 11 noiembrie 2002.

RESUMÉ

Après la seconde guerre mondiale, l'importance du contexte social et politique est déterminante pour la littérature, puisque la censure demande l'interruption de son cours normal. Les écrits intimes secrets (journaux, mémoires, autobiographies) qui surgissent dans l'Europe de l'Est après 1990 représentent des témoignages sur l'être humain et ses tragédies, sur les souffrances des ceux qui ont connu l'univers des cachots. Seulement après l'effondrement du système communiste on a eu accès à ce type de littérature où l'expérience tragique de la détention est présentée sous tous les aspects et pas seulement suggérée, comme il arrivait souvent dans le roman de l'obsédante décennie. Les souvenirs sur la détention sont cruelles, avec un degré augmenté de vraisemblance par rapport aux paraboles ou aux antiutopies qui regardent la même époque.

Une catégorie spéciale dans le paysage des mémoriaux roumains est celle des anciens détenus qui racontent par écrit leur expérience en prison après avoir émigré, leurs témoignages paraissant tôt dans les pays de l'ouest, attirant ainsi l'attention sur le régime dictatorial du pays. Les Roumains choisissent la voie de l'exile dans des moments et par motifs divers; nombreux d'entre eux entrevoient le danger de la nouvelle dictature et partent avant 23 août, certains profitent des missions diplomatiques ou des études qu'ils effectuent pour pouvoir pratiquer leur profession en liberté.

Dès 1944, en Roumanie ont lieu plusieurs reprises d'arrestations. Un premier groupe de détenus inclue ceux qui sont jetés en prison immédiatement après le détournement des armes, quand la terreur s'instaure. La mort de Stalin représente un instant de relâche, tandis que – après „le printemps de Prague” et la retraite, en 1958, des troupes soviétiques du territoire roumain – les autorités „serrent la vis” et effectuent de nouveaux emprisonnements. Il y a des condamnés qui passent en prison l'entier intervalle 1944–1964 ou ceux qui subissent des incarcérations suivantes. Après la libération les possibilités d'intégration sont réduites, des gens bien instruits ne peuvent pas exercer leur métier et sont obligés d'accepter des emplois qui ne permettent qu'une vie à la limite du subsistance. Pour nombreux de ceux qui arrivent en Occident après l'élaboration l'exile représente la seule solution de survivance alors qu'ils se trouvent marginalisés à cause de leur condition d'ex-condamnés, jetés en bas de la société.

Mots-clé: témoignages, société, journaux, mémoires, autobiographies